

Une ja ärkveloleku piirimail

Pärnu nüüdismuusika päevadel pühenduti unenägudest inspireeritud kollektiivloomingule, aga ka sürrealismist mõjutatud klassikalisele muusikale.

LEONORA PALU

Pärnu nüüdismuusika päevad (PNP) „Sürrealism ja muusika 2“ 18. – 26. I.

Sürrealism kui kunsti- ja kirjandusvool tähistas möödunud aastal 100. aastapäeva. Toonased sürrealistid eesotsas Andre Bretoniga (1896–1966) ei pidanud sürrealismi kunstistiiliks, vaid mõtlemisviisiks, ka elufilosoofiaks. Sürrealistlik looming on olnud isiksusekeskne, inspireeritud kunstniku unenägudest, hallutsinatsioonidest, patoloogilistest seisunditest jms. Nende kujutluspiltide, fragmentaarsete mõttekatkete paberile panekuks kasutati tihti automatismi, et teadvuse voolust esile tulevaid heiasusi kinni püüda ja neid peaaegu kureerimata-tsenseerimata kujul kunstimeediumi kaudu vahendada. Sürrealistlikku muusikat n-ö puhtal kujul ajaloost kergesti ei leia. Küll aga oli mõnigi tolleaegne helilooja sürrealismist mõjutatud.

Tänavuste Pärnu nüüdismuusika päevade esimesel kontserdil 24. jaanuaril Pärnu raekojas pakkusid klaveriduo Ebe Müntel ja Jorma Toots suurepärasel koostöös löökpillimängijate Heigo Rosina ja Brita Reinmanniga kuulamiseks kava n-ö sürrealistliku muusika klassikast: kõlas Maurice Raveli (1875–1937), Francis Poulenci (1899–1963), Eric Satie (1866–1925) ja George Antheili (1900–1959) looming. Omas ajas võisid kõlanud teosed mõjuda sürrealistlikumalt kui praegu (nüüd oleme ju teadlikud XX sajandi muusika teistestki murrangumomentidest, nt futurism, modernism, postmodernism jne), kuid igas kontserdil kõlanud teoses oli märke seostest sürrealismiga.

Näiteks Raveli „Valsi“ (1920) ideelise nihestatuse puhul on Viini valss ühendatud ähvardava sõjameeleoluga, mis kujuneb lõpuks lausa põrgulikuks agooniaks. Kontseptuaalsete teoste poolest kuulus Satie kasutab oma muusikas balletile „Paraad“ (1917) lihtsakoelise ja korduva materjali (kontserdil klaveripartii) ning löökpillide ettearvamatu müdistamise ja ebatraditsiooniliste helide (sireen, püstolilask jne) vastandusi. Poulenc on aga tuntud fragmentaarsuse poolest, mis ei lase meeleoludel vaikselt lahti rulluda, muusika hakib ja hüpleb, nagu on omane unenägudele. George Antheili klaverisonaat nr 2 „Lennuk“ (1921) annab ajastu vaimu eriti hästi edasi, tema kompositsioonitehnika üks võtteid ongi sürrealistide automatism. Kontserdil kõlanud seaded klaverile neljal käel ja suurele löökpillide koosseisule (ainult kahe mängijaga!) toimisid vaimustavalt mõjusalt ning tekitasid külmavärinaid kontserdi esimesest teosest, Raveli „Hispaania rapsodiast“ (1907) alates.

PNP töötoas lõi kuueliikmeline interdistsiplinaarne meeskond

Sürrealistliku muusika klassika kontserdile eelnes PNP heliloomingu töötuba Massia loomeresidentsis Massiarus, kus kuueliikmeline interdistsiplinaarne meeskond tegeles ühisteose loomisega. Kui aasta tagasi loodi seal 20minutiline sürrealistlik teos, kasutades sürrealistliku kirjandusloome eeskujuna, siis sel korral oli püstitatud ulmeline eesmärk katta muusikaga 12tunnine magamiskontsert, mis algas 25. jaanuari õhtul kell 20 ja lõppes 26. jaanuari hommikul kell 8. Plaan oli kasutada inspiratsiooniks osalejate ja vabatahtlike annetajate unenägusid: selleks avati mitu nädalat enne üritust netis kogumispunkt, kuhu laekus paarkümmend unenäokirjeldust. Kogutud materjalist loodi ChatGPT abil unenäomaatriks ja magamiskontserdi stsenaarium, mis ei läinud küll käiku reaalse lavastusplaanina, vaid aitas luua sobiliku meeleolu või seisundi. Tehisaru abil sündis ka 12tunnise helivälja struktuur, kus oli arvestatud unefaase, kuid eesmärk ei olnud kedagi uinutada ega vaikselt tiksuda, vaid kohapeal kogetavaid unenägusid stimuleerida. Nii võis ka sügavatel öötundidel toimuda agressiivsemaid helisündmusi, et mitte lasta osalejatel kogu öö „maha magada“.

magamiskontserdiks 12tunnise ühisteose. Inspiratsiooniks kasutati osalejate ja vabatahtlike annetajate unenägusid, mille alusel valmis tehisaru abiga unenäomaatriks ja magamiskontserdi stsenaarium.

Indrek Kornel

Töötoas osalejad löid heliträki (12tunnine katkematu tervikfail), kasutades elektroonikat või varasemaid helifaile. Stsenaariumi järgi toimus keskööl *live*-rituaal, kus töötoas osalejad (Andrus Kallastu, Hans-Gunter Lock, Indrek Kornel, Leonora Palu, Indrek Palu ja Gerhard Lock) improviseerisid unisena (selleks ajaks oli kontsert kestnud juba neli tundi) Benini trumme või kelli, bassflööti, elektriviuleid, sürrealistlikke nisapudeleid ja striptantsu posti kasutades. Tasapisi osalised väsisid, umbes tunni jooksul rituaal hääbus ning *live*-muusika sulandus norsatustesse ja elektroonilise heliträki heliefektidesse. Heliriba kandus kuulajate-magajateni ruumiliselt (ambisooniliselt) kaheksa kõlari kaudu: need olid ringikujuliselt ümber Massia residentsi saaliruumi, mille keskel olid osalejate magamisasemed. Nende kuulajate sõnul, kes töötoas ei osalenud, oli rõhk kuulamisel, mitte magamisel. Pakuti, et huvitav oleks sedasama kogeda ka kusagil galeriiruumis, kuhu saab tulla ja lahkuda ega pea ööund magama.

Teose loomises osalenud kogesid seitsme päeva jooksul mitmesuguseid vaimseid ja füüsilisi katsumusi. Magamiskontsert on väga füüsiline kogemus: tekib tugev teadlikkus oma kehast, une ja ärkveloleku piirimail on mõnikord tegevuses teadvus ja alateadvus korruga ning see mõjub ühtaegu nii kurnavalt kui ka inspireerivalt. Väga sobilik oli võimalus teostada sellist eksperimenti ühiskonnast eraldatuna, vaikselt paigas metsade ja rabade ääres. Nagu oli ka ürituse korraldaja Andrus Kallastu idee: see töötuba ja kontsert on suunatud sissepoole.

Ise nägin nii läbimängudes kui ka kontserdil ilmsi und. Tihti seda ei juhtu, välja arvatud unisena pikka autosõitu tehes, kui tee äärde hakkavad olendid ilmuma. Massiarus oli „sõit“ sellepoolest turvaline, aga ometi nõudis vaimset pingutust. Tehisaruga koostöö asjus oli algul ka vaidlusi, kuid poolt rääkis kaks argumenti. Esiteks materjali pikkus: nädala ajaga ei oleks olnud võimalik luua minut-minutilt n-ö käsitsi 12 tundi vältav teos. Teiseks, tehisaru küsitledes ja talle sisendeid andes selgus, et tihtipeale vastab ta küsijale tema enda mõtetega. Küll aga on peas olevad andmemahud ülisuured ning neid on võimalik tehisaru abil kiiresti struktureerida. Ka alateadvus ja unenäomaailm on võrreldavad tehisaruga, ainult selle erinevusega, et enamasti ei küsita ega oodata sealt midagi, küll aga saab ootamatuid vastuseid esitamata küsimustele, ideid, inspiratsiooni ja puhkust reaalsusest.

Nüüdismuusika päevadel peeti Pärnu keskraamatukogus ka põnevaid teemakohaseid loenguid. Mart Jaanson rääkis unenägudest piiblis, Mauri Kaipainen Bi-heksafoonilisest pingest ja kogemuslikest võimalustest, Mantautas Krukauskas tehisintellektist ja sürreaalsest kujundist muusikas ning Gerhard Lock sürrealistliku muusika mudelist. Loenguid saab peagi järele kuulata Eesti Arnold Schönbergi Ühingu veebisaidil, kus on endiselt avatud ka unenägude korje.